

לימוד בעיון - מושג יחסי

ראש הישיבה הרב יצחק שילת

כבר בזמן הגמרא הוגדר החילוק בין לימוד הבקיאות ללימוד העיון. הגמרא משתמשת בשני שמות שונים ללימודים אלו, 'ליגמר' ו'ליסבר', ומדריכה: "ליגמר איניש והדר ליסבר" (בבלי שבת סג, א), כלומר: קודם צריך להיות בקי בחומר, ואחר כך לנסות להבין את טעמו וסברתו.

דעת לנבון נקל שהמושגים בקיאות ועיון, או גמרא וסברה, הם מושגים יחסיים. כל הלומד גמרא הוא כבר בגדר לומד בעיון לעומת הלומד משנה, שכן למדנו בברייתא בעניין אבידת אביו ואבידת רבו: "רבו שלימדו חכמה ולא רבו שלימדו מקרא ומשנה" (בבלי בבא מציעא לג, א); ופירש רש"י: "שלימדו חכמה - סברת טעמי המשנה, ולהבין שלא יהו סותרות זו את זו, וטעמי איסור והיתר והחיוב והפטור, והוא נקרא גמרא". המשנה נקראת בכמה מקומות בשם 'הלכות' - "כל השונה הלכות" (בבלי מגילה כח, ב) וכדומה - כיוון שהיא נאמרת בלשון של הלכה פסוקה. לעומתה, הגמרא מסבירה מה עומד מאחורי ההלכות: מנא הני מילי, מאי טעמיה דר' פלוני, וכיוצא בזה. כך שאפילו לימוד גמרא בבקיאות, בהבנת הנקרא בלבד, יש בו משום לימוד בעיון לעומת שינון ההלכות גרידא.

אולם, מובן שגם את הגמרא אפשר ללמוד ברמות שונות. ברמה הבסיסית ביותר, אדם יכול להבין את המשא והמתן התלמודי מבחינה לוגית. דהיינו, להבין מהי הקושיה ואיך התירוץ עונה על הקושיה, מתי שני היגדים סותרים זה את זה ומתי אינם סותרים, וכיוצא באלו. אמנם, גם לימוד שכזה מרגיל את האדם לחשיבה הגיונית, ומחדד את שכלו. אבל בלימוד כזה ייתכן שהוא עדיין לא הבין את יסודות הסוגיה. הוא לא הבין מדוע אמר תנא פלוני או אמורא

לימוד בעיון - מושג יחסי | 75

פלוני את מה שאמר ואחר חלק עליו ואמר אחרת; לא בירר מהו מקורה של ההלכה; לא גילה האם ההלכות הן "גזירות הכתוב", או שעומד מאחוריהן עיקרון, תוכן רעיוני, סברה; לא ראה איך הלכות שונות קשורות זו לזו ומהוות ביחד חטיבה קוהרנטית אחת.

כאשר מגיעים ללימוד הראשונים, נעשה המושג 'לימוד בעיון' למושג חיוני. אי אפשר ללמוד גמרא עם ראשונים בבקיאות. הראשונים "מאלצים" את הלומד לעמוד על הקשיים בסוגיה, ולאחר מכן להבין את הפתרונות שהם נותנים לקשיים אלה. ההבחנה בין שיטות הראשונים השונות היא אבן היסוד של לימוד בעיון. אי אפשר להיות תלמיד חכם היודע לברר הלכה ממקורותיה מבלי ללמוד גמרא עם ראשונים. ה'שולחן ערוך' לא היה נוצר מבלי שקדם לו ה'בית יוסף'.

רמה נוספת של לימוד בעיון נקנית בלימוד האחרונים ה"קלאסיים", ובעיקר אלה החונים סביב לטור ול'שולחן ערוך'. המהרש"ל והב"ח, הש"ך והט"ז, הגר"א ורבי עקיבא איגר ועוד רבים, כל אלה עוזרים לנו להבין לעומק את שיטות הראשונים. ההנהרה של השיטות, ההבנה איך כל שיטה פירשה את הגמרא ומהן מסקנותיה להלכה (עיין בהקדמת 'אגלי טל'), נותנת ללומד סיפוק אינטלקטואלי ותחושה של בהירות. הוא "יושב היטב" בסוגיה ומבין מה נאמר בה, יודע מה מקורן של הדעות השונות המובאות בהלכה. המרחק בין לימוד כזה ללימוד בקיאות הוא גדול מאוד. אין זאת אומרת שהלומד בבקיאות אינו יכול לזכות לסיפוק רוחני. גם התחושה של ההספק הרחב, של היקף הידע הבסיסי במסכתות רבות ובחלקים גדולים של התורה, הוא מקור לחדוות לימוד ולחשק התמדה.

אולם האפשרויות להעמיק עוד בלימוד אינן מסתיימות בשלב זה. להפך, ככל שמתעמקים יותר נפתחות דלתות חדשות וכיווני לימוד חדשים. כיוון אחד הוא זה שפיתחו כמה מגדולי התורה של הדורות האחרונים הקרובים אלינו, כהגר"ח מבריסק, הגר"ש שקופ, ותלמידיהם, הגרי"ד סלובייצ'יק, הרב עמיאל בעל 'המידות לחקר ההלכה' ועוד. הם חידשו שיטות ניתוח מושגי וצורני של ההלכה, השופכות אור חדש על הסוגיות. כיוון אחר הוא דרך הלימוד של הג"ר גדליה נדל, החותרת להבנת מקורות ההלכות מדרשות הכתובים ובכך להבין לעומק את הרעיון של המצווה. גם למחקר התלמודי הנעשה מתוך גישה תורנית ויראת שמים יש מה לתרום לידיעת התורה ואמיתתה. כל אלה הם תחומי לימוד מרתקים ומאתגרים, המספקים כר נרחב לחידוש ויצירה. "למה נמשלו דברי תורה לנטיעות? מה נטיעה זו פרה ורבה אף דברי תורה פרין ורבין" (בבלי חגיגה ג, ב).

כיהודה ועוד לקרא: לא במקרה בוגרי ישיבות שעסקו במשך שנים בלימוד בעיון, מצטיינים ביכולת חשיבה ויצירתיות גם בצאתם לעולם המעשה.